

Микола ОНУФРІЙЧУК
Луцьк

ХОЛМСЬКА ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ В ПЕРЕКАЗАХ І ЛЕГЕНДАХ

Нам, холмщанам, про долю Холмської Чудотворної ікони Божої Матері доводилося чути не раз від людей поважного віку.

Одна із давніх легенд, записаних холмським уніатським єпископом Яковом Сушею, гласить, що цю ікону намалював в Єрусалимі Апостол і Євангеліст Лука. Потім її було перевезено в Царгород, де вона зберігалася в палаті імператорів. У X столітті візантійська князівна Анна, виходячи за Київського князя Володимира Великого, привезла з собою цю ікону до Києва, як віно своєму молодому князеві. Вочевидь, 1001 року князь Володимир передав ікону для новозбудованого ним Пречистенського собору в Холмі¹. Отож, якщо вірити цій легенді, то в 2001 році виповнюється 1000 літ од часу внесення Ікони Божої Матері до Холмського Пречистенського Кафедрального собору.

Існує інша версія про походження давньої ікони Божої Матері в Холмі... Після перенесення князем Данилом Романовичем своєї столиці до Холма на малодоступну гору, де колись було давнє Червенське городище, він, зібравши майстрів, будівельників зі зруйнованої татарами Наддніпрянщини, Польщі, Німеччини та інших країв, розбудував це місто, спорудив чудову церкву Св. Івана Золотоустого, оздобив її арками, колонами, різьбами, фігурами, вітражами, куполами із золотими зірками. На спорудженні та оздобленні цієї унікальної сакральної пам'ятки працював талановитий український скульптор-різьбяр XIII століття Авдій (Овдій), який прикрасив західний та північний фасади храму Івана Золотоустого чотиририликими капітелями, рельєфними зображеннями Спаса та Івана Золотоуста над порталами².

Саме тоді з далекого зруйнованого Києва за велінням Данила до Холма були доставлені церковні дзвони, образи та інше церковне начиння³. В Галицько-Волинському літописі записано, що для церкви Івана Золотоуста Данило передав оздоблену ним золотом, перлами і дорогоцінним камінням Ікону Пресвятої Богородиці, яку він отримав із Федорівського монастиря в Києві від своєї сестри Федори в дарунок⁴.

Упродовж тисячоліття Святий образ Божої Матері вславився сотнями чудес. У праці Якова Суші "Phenix" (XVII ст.) записано близько 700 чудодійних благодіянь, які відбулися за участю Холмської ікони Пресвятої Діви... Доля цієї ікони нагадає полинову долю України, її народу, насамперед гірку долю українців Холмщини і Підляшшя, котрим не раз доводилося покидати свій прадавній рідний край...

1259 року татари під час нападу на Холм цього міста не змогли взяти, бо, як свідчать перекази, виставлена холмщанами ікона своїм дивним яскравим сяєвом налякала нападників і вони розбіглися. Історичні джерела стверджують, що десь у ту пору в місті була велика пожежа, під час якої згоріла й церква Івана Золотоустого. Через рік на її місці Данило збудував новий храм-собор Святої Богородиці, прикрасивши його різьбами своїх майстрів.

1261 року татари знову напали на Холм, на цей раз поруйнували місто, його храми, зняли з ікони Богородиці золоту ризу, пошкодили живопис. Сто років ікона знаходилася під руїнами Богородичного храму, але на радість віруючим уціліла. Відбудувавши собор, ікону врочисто внесли в нього 1361 року. Цей храм упродовж наступних століть неодноразово перебудовувався, оскільки переходив від православних до уніатів і католиків... Холмський Кафедральний собор Пресвятої Богородиці став своєрідним некрополем княжого роду Романовичів, де було поховано короля Данила, його синів, онуків, холмських православних владик⁵.

Після прийняття унії 1596 року Холмський собор із Чудотворною Іконою Божої Матері перейшов до греко-католиків (уніатів). За Зборівською угодою (1650) Холмська Ікона Богородиці мала перейти до православних, але ця умова не була виконана.

У 1651 році польський король Ян Казимир брав Холмську Ікону Божої Матері під Берестечко, де, як відомо, завдав поразки війську Богдана Хмельницького. Поляки трактували цю свою перемогу благодатною силою Святої Ікони. На честь цієї перемоги в Холмському соборі перед святим престолом було встановлено барельєфну дошку. Король вивіз ікону до Варшави. А потім брав її під Жванець, але там був розбитий козаками, після чого поспішив повернути її туди, звідки взяв, тобто до Холма.

1765 року Холмська Ікона була коронована присланими папою з Риму двома коронами: на Божу Матір і на Ісуса.

1875 року, коли Холмщина повернулася до православ'я, Чудотворну Ікону було передано православним. У праці Федора Гербачевського "Русские древности и памятники православия Холмско-Подляшской Руси" (1892) є опис стану цієї ікони, в якому зазначається, що Божа Мати тримає на правій руці Дитину Ісуса, який правою рукою благословляє, а в лівій тримає згорток. Образ написаний на трьох кипарисових дошках, а тому він тяжкий. Розмір ікони: аршин з четверту – довжина і аршин – ширина. Живопис чисто візантійського стилю, по золоченому чеканному полю із золотим розписом одягу Малого Ісуса, але в багатьох місцях пошкоджена. Окрім цього, в двох місцях утворилися на іконі тріщини, одна проходить через праве око, а інша через ліве плече і праву руку Богоматері та праве плече Малого Ісуса. Ці тріщини утворилися на місці стикування дошок. Автор цього опису зазначав, що походження емалі на іконі знавці відносять до IX століття... 1891 року петербурзьким майстром Овчинниковим виготовлено нову, срібну ризу, прикрашену емаллю, перлами, коштовним камінням.

Під час Першої світової війни українське населення православної Холмщини була примусово виселене в глибину Російської імперії. В липні 1915 року ключар Холмського Кафедрального собору о. Прот. Микола Ганевич відвіз Холмську Ікону Божої Матері до Москви, де вона знаходилася три роки. У 1918 році о. Микола Ганевич разом з холмщанином Михайлом Корниловичем перевіз цю ікону в Україну і помістив її в жіночому Фролівському монастирі на Подолі (Київ). Тут вона знаходилася недовго, М.Корнилович змушений був забрати її до себе додому, щоб над нею не поглумилася нова атеїстична влада. До речі, цей історик і етнограф працював тоді в Українській Академії Наук. 16 липня 1933 року ікону було передано на збереження пані матці отця Прот. Антонія Юнака – Наталії. Вона її зберігала упродовж десяти літ.

Старовинний український православний собор на Даниловій Горі в Холмі, якого польська влада 1918 року передала римо-католицькій церкві в Польщі, навесні 1940 року було повернуто українцям. Ставши архієпископом Холмсько-Підляським із кафедрою в Холмі, Іларіон доклав багато зусиль, щоб відшукати і через 28 років знову повернути Чудотворну Ікону Богоматері в рідний храм на Даниловій Горі.

У лютому 1942 року архієпископ Іларіон направив свого урядовця магістра М.Середюка до Києва. Той передав о. Прот. А.Юнакові 1000 карбованців для проведення реставраційних робіт. Цього ж року малу реставрацію ікони в Києві здійснив професор мистецтва, фахівець цієї справи Микола Прахів⁶.

27 вересня 1943 року, на день Воздвиження Чесного Хреста Господа нашого Ісуса Христа ікону Пречистої Діви Марії повернуто до Холма. Цю велику Холмську і Всеукраїнську Святиню привезли о. Прот. А.Юнак та заступник голови міста Києва професор В.Д.Волканович. Упродовж тижня ікона знаходилася в Святоандріївській церкві. Тут перед Чудотворним Образом, що потопає у сьайві палаючих свічок, відправлялися урочисті молебні та акафісти. Разом із віруючими та духовенством щиро молився Владика Іларіон за те, щоб Господь полегшив долю України, її народу.

Третього жовтня 1943 року Чудотворну Ікону було урочисто внесено до Холмського Кафедрального Святопречистенського собору. Цього пам'ятного дня в Святоандріївській церкві і Кафедральному соборі було відправлено Божественні Літургії, оголошено Архипастирське Послання Владики Іларіона, всіх присутніх схвилювали слова його молитви, пройняті глибокою вірою в кращу долю українського народу.

"Радісна подія трапилася в нашому невимовне тяжкому житті, радісна й велика: Пречиста вернулася знову до Холма", – такими словами сповістив усіх присутніх Високопреосвященніший Холмсько-Підляський архієпископ Іларіон. Підтримуваний духовенством, владика Іларіон високо підняв Святий Образ, щоб присутні могли його бачити, і так ніс цю ікону до Кафедрального собору під радісне звучання дзвонів і величний спів "Достойно єсть"⁷.

У цьому хресному ході взяли участь тисячі парафіян: учні української гімназії, технічної, ремісничої, господарчої, народної шкіл, студенти семінарії та курсанти бухгалтерсько-бюрових курсів на чолі зі своїми директорами та професорами, міщани, жителі ряду сіл нашого краю.

Ще немало холмщан й досі згадують, якою світлою, піднесеною була ця подія на Даниловій Горі.

На жаль, цього разу Чудотворна Ікона перебувала в Холмі недовго. В липні 1944 року ікона з собору зникла. Існувало кілька версій щодо її подальшої долі. Були, зокрема, свідчення холмщанина Миколи Лесюка про те, що Святиню прагнули вивезти на Захід. Але після невдалої спроби це зробити вона опинилася в Любліні, звідки привезли її до Холма псаломщик Іванобогословської церкви Петро Суріков і Любов Коробчук. У грудні 1945 року ікона була перевезена до Луцька, багато літ зберігалася в родині священника Гавриїла Коробчука, а нещодавно (2000 р.) його дочка Надія Горлицька передала цю Святиню Музеєві Волинської ікони в Луцьку. Нині ікона потребує відродження, реставрації, належного збереження. До цієї справи прилучаються державні, наукові установи, фахівці, небайдужі люди, зокрема холмщани і волиняни... Велику роботу по відродженню первісного лику ікони провів Анатолій Квасюк...⁸

14 серпня 1991 року я написав вірш “До Холмської ікони Божої Матері”, який завдяки холмщанам Миколі Гарбаруку та композитору Петрові Свисту став піснею:

– О, Діво Пречистая Мати,
Нас розлучали не раз,
Без Тебе нам свято не свято,
Подай нам, Спасителько, глас.
Пречистая Діво Маріє,
Чи вернешся знов до Холма?
Чи є ще у Тебе надія,
Чи, може, давно вже нема?..
– Вернутись не можу, бо нині
Немає моїх там дітей,
Бо сумно червоній калині,
Коли не співа соловей...

¹Батюшков П.Н. Холмская Русь. Исторические судьбы Русского Забужья. – СПб., 1887. – С. 39.

²Митці України. Енцикл. довід. За ред. А.В.Кудрицького. – К., 1992. – С. 11.

³Цинкаловський Ол. Старовинні пам'ятки Волині. – Торонто, Вінніпег, 1975. – С. 22.

⁴Січинський В. Холм: від заснування до другої світової війни // Надбужанщина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1986. – Т.1. – С. 639.

⁵A.Gil, Prawosławna eparchia Chelmska do 1596 roku. – Lublin – Chelm, 1999. – С.70.

⁶Іларіон. Холмська Божа Мати // Пречиста вернулася знов до Холма. – Холм, 1943. – С. 12.

⁷Метюк Г. Пречиста вернулася знов до Холма. – С.13 – 17.

⁸Горлицька Р. (Коробчук). Спогади про Холмську Чудотворну ікону // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Наук. зб. Вип. 7. Матеріали VII Міжнародної наук. конференції з волинського іконопису, м. Луцьк, 27 – 28 листопада 2000 року. – Луцьк, 2000. – С. 18 – 19.